

Rocznik Sławistyczny, t. LXXI, 2022

ISSN 0080-3588

DOI: 10.24425/rslaw.2022.142759

Dorota Krystyna Rembiszewska *

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa

Janusz Siatkowski **

Uniwersytet Warszawski
Warszawa**Rodzime czy ruskie? Rozważania o wzajemnych wpływach językowych na przykładzie dial. (h)uzer, uzior ‘dolna część snopa’, huzica ‘kuper ptaków’, stpol. huzno ‘kuper ptaków’**

Podstawę podanych w tytule wyrazów stanowi psł. *gъzъ, *gъza, *gъzъ, *gъza ‘wypukłość, pośladek, tyłek’ (ESSJ VII 91–92; SP VIII 175–176), niewątpliwie u nas rodzimy, zarówno w postaci z samogłoską nosową, jak i z *u*, por. stpol. od XV wieku *guz* ‘wypukłość, guz’ na ciele lub na tarczy (SStp II 523), później ‘narośl, obrzmienie’, ‘naturalna wypukłość ciała’, ‘człowiek małego wzrostu’ oraz zupełnie sporadycznie w XVI wieku u Jana Cervusa z Tucholi *gqz* ‘wypukłe stwardnienie na ciele jako objaw choroby lub obrażenia’ (Karplukówna 1973: 32;

* Dorota Krystyna Rembiszewska, Professor, The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, Warszawa, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0339-0879>.e-mail: dorota.rembiszewska@wp.pl.

** Janusz Siatkowski, Professor Emeritus, University of Warsaw, Institute of Western and Southern Slavic Studies, Warszawa, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4362-9426>.e-mail: janusz.siatkowski@wp.pl.

SPXVI VIII 238). Wymienione zaś derywaty wykazują różnego typu wpływy ruskie, trudne zresztą do ścisłego rozstrzygnięcia. Określenie charakteru tego wpływu jest przedmiotem niniejszego artykułu. Wchodzą również w grę pożyczki zwrotne.

Derywat z sufiksem *-ica* ma w języku polskim również postaci z samogłoską nosową oraz z *-u-*.

W SS^tp II 412 występuje zapis „Łądzvye, *gaczycza*” ‘pośladek’, który redakcja odczytuje jako *gęzica*. Łopaciński 1899: 517 daje jako wyjątkowe z XVI wieku z łacińsko-polskiego słowniczka z 1536 roku *gęszicza* [*gęzica*] ‘kuper ptaka’, ale SPXVI zapisu tego nie umieszcza. Poza tym postać *gęzica* na zwartym terenie w gwarach Wielkopolski występuje w znaczeniu ‘kość ogonowa’ (też *gęźlica*) oraz sporadycznie w znaczeniach ‘część kręgosłupa powyżej miednicy’ pod Kościanem i ‘kuper ptaka’ koło Śremu (SGP VIII 316).

Postać *guzica* ma poświadczenia w języku polskim w znaczeniach ‘kość ogonowa’, ‘ptasi kuper’, ‘tylna część tułowia u człowieka lub zwierzęcia, tyłek, pośladek’, ‘wypukłość’ z XVI–XVIII wieku: w słowniku Murneliusza 1528, u Falimirza (1534), u Marcina Siennika (1564), Jana Mączyńskiego (SPXVI VIII 240), w XVII wieku m.in. u Jana Ursinusa (1610), kilkakrotnie w słowniku Knapskiego (SXVII–XVIII), u Jędrzeja Krupińskiego (1774, Linde II 154). W gwarach *guzica* odnotowana jest sporadycznie z południowej Małopolski i ze Śląska (SGPK II 148; SGP IX 429; SGŚ XI 116). Występowanie tej formy aż na Śląsku (SGŚ XI 116) wydaje się wskazywać, że postać wyrazu z oboczną w tym rdzeniu samogłoską *-u-* może być u nas rodzima. Nie można jednak wykluczyć współoddziaływania języka ukraińskiego, ponieważ sporadycznie zanotowano w języku polskim też postać *huzica*. Notuje ją słownik Knapskiego w haśle *Guźcica, huźcica, gąstrzycą, rzqą, kustrzycą* i jako odsyłacz *Huźcica* v. *Guźcica*. Linde II 154, 193 właściwie przytacza hasło Knapskiego *guzica, huzica, gastrzyca, rzqą, hustryca, krzyże* i odsyłacz *huzica* por. *guzica*. SGP IX 429 pod hasłem *guzica* obcą fonetycznie postać *huzica* ‘pośladki, zadek’ podaje tylko z polskiej gwary kresowej spod Komarna w pobliżu Lwowa. Postać *huzica* też SW II 67 uznaje za pożyczkę ukraińską. Z języka ukraińskiego słowniki notują: *гузича* ‘tylna część ciała, tyłek’ sporadycznie: *гузича* z początku XVII wieku z Rakowa pod Bolechowem w obwodzie stanisławowskim (SUM XVI–XVII VII 115), później *гузичя, гузичня* ‘ts.’ (Hrinčenko I 535). Słownik współczesnego języka ukraińskiego wyrazu tego już nie notuje.

Huzno ‘zadek, tyłek’ pojawia się w języku polskim w XVII wieku w *Pamiętnikach* (1656) Jana Chryzostoma Paska oraz u Wacława Potockiego, które za pożyczkę z Rusi uznał już Brückner SE 164. Jako ukrainizm przytacza *huzno* ‘zadek, tyłek’ z Paska słownik Arcta ok. 1920: 99.

U Paska jest to neologizm, na co wskazują poświadczenia wyrazu. Warto je w pełni przytoczyć. Najpierw jest to cytat wyrazu obcego: „Car, Ossudar Wieliki Biłojej i Czornyjej Rusi [...] tebe pryjatela swoiho prosit zajutra na *billużyne*

koleno i na *lebedyje huzno*” ‘kuper łabędzia’. Potem już wypowiada się od siebie: „Jużem chciał wymówić: niechże to *huzno* sam zje!” Po wyjaśnieniach tłumacza, że jest u nich taki zwyczaj, że zapraszają „na lebedyje *huzno*, choć będzie przy tym wiele potraw, [...] to znaczy walny bankiet”, pisze dalej: „Pytałem i o to, czemu na *huzno* zapraszają, czemu nie na głowę, albo na skrzydło, lub na piersi? Jam na to powiedział, żeby już lepiej na całego łabędzia zapraszać, niżeli na samo *huzno*” (Pasek, Pamiętniki, s. 113, por. też Kajtoch 2015: 118). W Słowniku Paska hasła *huzno* nie ma, widocznie autorzy [H. Koneczna i W. Doroszewski] nie potraktowali go (por. Gruszczyński 2010: 36) jako wyraz polski, choć w tekście Słownika znajdujemy go pod hasłami *niechże*, *zapraszać*, *zjeść* (SJPas I 490, II 709, 745).

Wacław Potocki wyrazu *huzno* ‘zadek, tyłek’ użył trzykrotnie we *Fraszkach* (1669–1677), które cytujemy na podstawie jego *Ogrodu fraszek* w wydaniu Aleksandra Brücknera w 1907 roku we Lwowie.

Przybiegł łysy furyer od chorągwie wprzody
 Żeby pisał dla Niemcow w mojej wsi gospody
 Lecz tylko błysnie łbem z kapelusza gołem
 Aż *huzno* napisane przeczytam nad czołem
 Zwady ten złodziej szuka, aż go kat z oduznem
 Zadzierzgnie, swoją głowę zowie *huznem*
 Śmieszno mi, cóż po piśmie, co, myślę po świadku?
 I bez tego twój nagi łeb podobien do zadku. (t. II, s. 418).

Kowalmi są mistrzowie, szkoły nasze kuźnie,
 Gdzie, chociaż czasem weźmie pan młody po *huźnie*
 Z pociechą tego potym zażyje, nie z żalem
 Złotem, z żelaza, pod tym stawszy się kowalem. (t. I, s. 34).

Brückner w dodanym słowniczku wyjaśnia *oduzne* (*oduzdne*) jako ‘napiwek’ (chodzi zapewne o podarek dawany stajennemu od kupionego/sprzedanego konia) oraz *huzno*, *guzno* jako ‘tyłek’.

Fragment „Swoją własną głowę zowie *huznem*” Potockiego przytaczają Linde II 842 (na podstawie wydania Potockiego *Jowialitates albo Żarty i Fraszki Rozmaite*, 1747, t. II, s. 30) oraz SW II 67.

Huzno występuje w polszczyźnie tylko w tej postaci, form z samogłoską nosową oraz z nagłosowym g- nie zapisano.

Polskie nazwy ‘dolnej części snopa (*h*)uzer, *uzior* i pochodne są fonetycznie bardzo zróżnicowane i ich stosunek do sąsiadujących nazw ruskich jest dosyć skomplikowany. Mają one ścisłe wzory w języku ukraińskim i białoruskim, ale pewne rzadko poświadczane formy zdają się wskazywać, że pierwotnie były one znane także u nas. Do ich interpretacji potrzebne jest dosyć szczegółowe przed-

stawienie zebranych materiałów zarówno z języka polskiego, jak i ukraińskiego i białoruskiego.

Nazwy te uznaje się za prasłowiańskie. Mariola Jakubowicz w SP VIII 176 rekonstruuje jako prasłowiańskie formy z dwoma sufiksami: **gōzyrǫb* : **guzyrǫb* dla Słowiańszczyzny wschodniej (dla brus. i ukr.) oraz **gōzerǫb* : **guzerǫb* dla Słowiańszczyzny południowej (dla bułg., mac., sch.) i wschodniej (dla ukr.) w znaczeniu ‘dolna lub tylna część czegoś’. W ESSJ VII 92–93 podano tylko jedną praformę **gōzyrǫb* (na pierwotne *o* wyraźnie wskazują przykłady bułgarskie i macedońskie). My przyjmujemy **gōzyrǫb* : **guzyrǫb* oraz **gōzerǫb* : **guzerǫb*, dając na końcu wyrazu *-b*, a nie *-ǫb* ze względu na miękkie *ř* w zapisach ukraińskich. W wygłosie bowiem możliwa jest depalatalizacja, natomiast nie ma przykładów wtórnego zmiękczenia spółgłosek twardych. Polskich form gwarowych oba wspomniane słowniki nie uwzględniają, naszym zadaniem będzie więc też ocena, co mogą one wniesić do rekonstrukcji prasłowiańskiej.

W języku ukraińskim występują omawiane wyrazy w licznych postaciach fonetycznych. Tymčenko I 192 notuje *zyzyrǫb* ‘sноп bez kłosów’ (tj. ‘dolna część snopa’) z Włodzimierza Wołyńskiego z roku 1577, Hrinčenko I 537 *zyzǫrǫb*, *zyzǫpo*, *zyzǫp* ‘dolna część pnia drzewa’, ‘miejsce, gdzie zawiązuje się worek’, SUM II 190 *zyzǫp* ‘dolna część snopa’, ‘miejsce, gdzie zawiązuje się worek’. Ma on liczne poświadczenia w gwarach ukraińskich. Iwan Sabadoš 2015: 12, 103, 150, 152, 155, 166, 178 z języka flisaków w Karpatach przytacza wiele poświadczeń wyrazu *zyzǫp*, *zyzǫp*, *zyzǫp* i liczne derywaty w znaczeniu ‘gruby koniec kłody w tratwie’, ‘tylna część tratwy’ itp. Na terenie Atlasu gwar bojkowskich występują liczne formy, zazwyczaj w rozproszeniu: *h¹uzir¹*, *h¹uzir¹*, *l¹uzer¹* itp. na całym niemal terenie, *h¹uzero*, *l¹uzero*, *l¹vuzero* itp. na znacznym obszarze od Dniestru aż po rzekę Świca, *h¹uzyr¹a*, *v¹uzer¹a* itp. na terenie Słowacji oraz w Polsce we wsiach Polanka (gm. Solina), Polana (gm. Czarna), Kuźmina (gm. Bircza), *u¹uzora* i Kalnica (gm. Cisna) *v¹uzar¹a*, we wsi Dobra Szlachecka (gm. Sanok) *uzora*, we wsi Hłomcza (koło Sanoka) *v¹uzyr¹yna*, w Wojtkowej (gm. Ustrzyki Dolne) *h¹uz¹irok* (AGB VII 383, s. 33). Poza tym na Łemkowszczyźnie, zarówno na terenie Polski, jak i Słowacji notowano *huzir* i *huzer* ‘dolna część snopa’ (Rieger 1995: 58), na Huculszczyźnie zaś *huzar*, *huzyr* i *huziar* ‘dolna część snopa’, ‘grubsza część ściętego drzewa’ (Janów 2001: 78).

Szczególnie ciekawa jest różnorodność zapisów, podana przez Riegera 2017 m. 68 i s. 32, w ukraińskich gwarach nadszańskich. Dominują tu formy z nagłosowym ukraińskim *h* < *g* *h¹uzir¹*, *h¹uzor¹*, *h¹uzer¹*, *h¹uz¹irok* lub wtórnym *v* < *h*: *v¹uzira*, *v¹uzora*, *v¹uzirka*, *v¹uzoryny*, na język ukraiński wskazuje częsty sufiks *-ir*: *h¹uzir¹*, *v¹uzir¹*, *uzir¹*, raz zanotowany sufiks *-er*: *h¹uzer¹*. Wpływem polskim natomiast tłumaczą się formy z przegłosem *e* > *o* *uzor* (Skołyszów), *h¹uzor* (Niżankowice), *h¹uzur* (Żurawica), *u¹uzora* pl. (Tarnawka i Kuźmina), *v¹uzori* pl. (Olszany), *v¹uzoryny* (Ruska Wieś, dziś Wybrzeże). Oddziaływaniu języka polskiego należy przypisać także miękką spółgłoskę *ż*.

W języku białoruskim *гызьбір* ‘dolna część snopa’, ‘dolna część pnia drzewa’ ma charakter regionalny (TSBM II 93). W białoruskim atlasie gwarowym *гызьбір* ‘dolna część snopa’ pojawia się tylko w południowej części kraju w pasie sięgającym od Homla aż niemal do granicy z Polską. Sporadycznie, odczuwane jako proteza, nagłosowe *h-* bywa zastępowane przez *v-*: *вызьбір* lub zanika: *ызьбір* (por. ESBM II 218; ESUM I 614, VI 24–25). W dużej wyspie językowej na wschód od Brześcia aż po rzekę Horyń występują postaci *ызьрò, вьзьрò, вьзьбьр, вьзьдзьір, ызьдзьір* itp. (łącznie zmapowane błędnie pod jednym hasłem *ызьрò*). Na wschodzie w Turowie nad Prypecią zanotowano *гызьбір* (SłTur I 235). Głównie koło Brześcia i Mohylewa notowane są w rozproszeniu formy *агьзак, агьзык, агьсык, агьсак* itp., koło Brześcia *удьзòк, адьзòк* (LAB II 175, s. 81).

Znaczne zróżnicowanie nazw ‘dolnej części snopa’ od omawianego rdzenia przynosi atlas gwar z północno-wschodniej części obwodu brzeskiego na terenie od Słonima i Baranowicz aż po rzekę Jasiołdę: w części północnej dominuje tu postać *вызьбір*, w części południowej *ызьбір* i *гызьдзєр* (Czarniakiewicz 2009, m. 251). Bogate zestawienie nazw ‘dolnej części snopa’ w białoruskich opracowaniach gwarowych daje też słownik tematyczny gospodarstwa wiejskiego (SGTS 2015: 199).

W słowniku polsko-białoruskiego pogranicza w znaczeniu ‘dolna część snopa’ w areale wyznaczonym dla tych nazw w LAB zanotowano *гызьбір, гызьбьр, вьзьбір* (SPZB I 336, 499), poza tym *одзьцькі* ‘snop poniżej przewiąsła’ (tj. ‘dolna część snopa’) we wsi Dmitrowicze blisko granicy państwowej z Hajnąwką po polskiej stronie oraz w znaczeniu ‘dolna część pnia drzewa’ w Polsce, w Kuraszewie, gmina Kleszczele koło Hajnąwki (SPZB III 255).

Do dialektów ukraińskich i białoruskich ściśle nawiązują gwary wschodnio-słowiańskie na Białostocczyźnie (AGWB I 72, pytanie V 31). Różne derywaty od rdzenia **gòz-*, **guz-*, podobnie jak na Białorusi, występują tu tylko w części południowej, na południe od Białegostoku. Najczęstsze są formy z licznymi wariantami dyftongu w wygłosie typu *uzer¹ie*, (*h*)*uzer¹ye* oraz *uzer¹e* w pasie od źródeł Supraśli po Siemiatycze. Dużą wyspę wokół Hajnąwki od Narwi aż po Policzną u źródeł rzeki Nurzec tworzy *odh¹uzok*. Pod Bielskiem Podlaskim sporadycznie zanotowano *hu¹zer* (p. 85), *uz¹yr* (p. 90), *uz¹yr¹* (p. 95). W dwóch wyspach językowych zapisano formę żeńską: na południowy wschód od Suraża w Zawykach koło Łap (p. 67) *oz¹ora* i w Czerewkach (p. 68) *uz¹era* i *uz¹ora* oraz koło Mielnika w powiecie siemiatyckim w Mętnej (p. 109) *uz¹era* i w Niemirowie (p. 111) *oz¹era*, *uz¹era*.

Na szczególną uwagę zasługuje tu kilka zapisów: *guzer¹ye* obok *huzer¹ye* w Proniewiczach pod Bielskiem Podlaskim (p. 84) z zachowanym pierwotnym *g* (w całym naszym materiale jest to przykład jedyny) oraz podane już *oz¹ora* i *uz¹ora*, zapewne z polskim przegłosem, kilka (p. 60, 67, 68, 107) form z *o-* w nagłosie, które trudno tu uznać za przekształcenie *u-*:

W języku polskim (*h*)*uzer*, *uzior* i pochodne znane są tylko z gwar. Już Aleksander Kremer [1870] 1999: 282 przytaczając *huzir*, *huzer* ‘dolna część

snopa' w swoim słowniku prowincjonalizmów podolskich uznaje go za pożyczkę z rosyjskiego. Kazimierz Nitsch [1936] WPP II 191–192 po zgromadzeniu materiałów z południowo-wschodniej Polski ustala zasięg tego wyrazu w postaciach *udziór*, *odziór* lub *uziór* w gwarach polskich między Krosnem a Rymanowem. Ponadto podaje z ruskiej wyspy językowej na prawym brzegu Wisłoka formę *wuzir*. Łączy je z ogólnosłowiańskim *gqz- || *guz-, od którego tworzone są wyrazy oznaczające tylne części ciała i uważa, że forma z *u-* „na niewidziane pachnie małoruszczyzną”.

Późniejsze prace umożliwiają uściślenie zasięgu tego wyrazu w gwarach polskich, a liczne jego formy fonetyczne pozwalają ustalić charakter wpływu ukraińskiego. Kuraszkiewicz 1931: 312 podał z Włodawy, uznając je za ruskie, *uzery* lub *uzera* ‘ostre końce snopa’. W MAGP XI 541, s. 131–133 i XII 597, s. 182–186 wyraz ten tworzy dwie wyspy: jedną obejmującą teren od Krosna aż po Lubaczów, gdzie zapisano formy *udziór* w Komborni koło Krosna, *udziory* w Domaradzu koło Brzozowa oraz *uziór* w Niebieszczanach koło Sanoka, w Michałowce koło Jarosławia i w Płazowie koło Lubaczowa, a drugą wyspę koło Białej Podlaskiej z zapisami *uzer* w Żukach koło Białej Podlaskiej, *uzory* w Derewicznej koło Radzyna Podlaskiego oraz we Włodawie *uziero*. W komentarzu MAGP uogólniając wskazano, że *uziór* i pokrewne występują na południowym wschodzie Polski od Krosna po Radzyń. Poza tym Atlas podaje z polskich dialektów południowo-kresowych: *özeret* z Majdańskiej Huty koło Zdołbunowa, *użur* w Tuligłwach w rejonie gródeckim na południowy zachód od Lwowa, *huzier* w Hanaczowie w rejonie przemysłańskim na południowy wschód od Lwowa i *użoro* w Starej Hucie koło Buczacza.

Z wyspy na Lubelszczyźnie Czyżewski 1976: 115 podaje *ozera*, *uzera* ‘dolna część snopów’ z Łomaz koło Białej Podlaskiej, a później liczne poświadczenia przytacza Halina Pelcowa 1994: 78, 89; 1997: 194, 198 i 2001: 46, 66, 69, 75 i mapa 124. Na mapie umieszcza dwa, uznawane przez nią za pożyczki ukraińskie, uogólnione hasła: *uzer* i *uziory*, które notuje z całej Lubelszczyzny wschodniej: spod Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego, Parczewa, Włodawy, Chełma, Hrubieszowa, Zamościa, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego. Pelcowa SGL I 321–322, m. 16 w tak wyznaczonym areale dołącza w dwóch punktach *uzer*, w jednym *uziory* oraz w jeszcze jednym *uziór* i *uziory*. Z kartoteki SGP można jeszcze dodać *uzer* z Kornicy koło Łosic (Cyran 1960: 22), *uzyr* – „juś ta słoma v *uzyraχ* ruvna” z Niemirowa koło Mielnika nad Bugiem (Janiak 1986: 121), *ożura* pl. we wsi Zagroda koło Krasnegostawu.

W kartotece SGP znajdujemy też dalsze potwierdzenia tego wyrazu z polskich dialektów południowokresowych: *vużiro* ‘knowie’ z Berezowicy Małej koło Milna w rejonie zborowskim obwodu tarnopolskiego, koło Buczacza w Dulibach *użur* i w Starej Hucie *użoró*, *hużoró* oraz *hużur*. Dalsze przykłady przynoszą publikacje podające słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy spod Lwowa: z Wołostkowa *onżor*, z Białego *hużel*, z Tuligłw *użur*, *vūżur*, z Wołczuch *użor*

i z Kołtowa *użar* (Lwów 2015 nr 300, s. 59) oraz spod Tarnopola: z Krowinki *użór*, z Boryczówki *hużer*, z Sorocka *hużer*, z Kaczanówki *vużur*, *użur* oraz z Firlejowa (obecnie obwód stanisławowski) *hużar* i *komle* (Tarnopol 2007 nr 300, s. 72).

W poszczególnych formacjach od rdzenia **gǫz-* || **guz-* wpływy ruskie prezentują się różnie. Wyraz podstawowy **gǫzɔ*, **guzɔ* ma wyłącznie formy rodzime z *g-* w nagłosie i powszechnie *guz* z samogłoską *u* w rdzeniu oraz sporadycznie *gǫz* z samogłoską nosową w XVI wieku u Jana Cervusa z Tucholi. Podobnie formację z sufiksem *-ica* charakteryzują formy rodzime z samogłoską nosową *gęzica* (< **gǫzica*) w gwarach i sporadycznie w staropolszczyźnie oraz z samogłoską *u* (*guzica* < **gǫzica*) w gwarach, wyjątkowo z ruskim *h* z *g* u Knapskiego i w polskiej gwarze kresowej w Komarnie koło Lwowa.

Huzno ‘zadek, tyłek’, występujące tylko w tej postaci u J. Ch. Paska i W. Potockiego, stanowi ruską pożyczkę wyrazową.

Najbardziej skomplikowana jest sytuacja w wypadku derywatów **gǫzyrɔ*, **guzyrɔ* || **gǫzerɔ*, **guzerɔ* i pochodnych. Zapożyczona jest forma (*h*)*uzer* i formy rodzaju żeńskiego (*h*)*użera* oraz nijakiego (*h*)*uzero* ze względu na nagłosowe *h-*. Do języka polskiego pożyczka ta została przejęta dosyć wcześnie, kiedy jeszcze żywy był polski przegłos *e* w *o*, często więc na znacznym terytorium występują formy *uzior*, *użior*, *udzior*, *uziora*, *uzora*, *użoro*, *hużoró*, *uziory*.

Reliktowe postaci wyrazów **gǫzyrɔ*, **gǫzerɔ* z samogłoską nosową zapisano na ścisłym pograniczu polsko-ruskim w Komorowie pod Chełmem i w polskich gwarach kresowych koło Lwowa, a z kontynuującym zapewne również nosówkę nagłosowym *o-* koło Białej Podlaskiej i Krasnegostawu. Pierwotnie były one na tym terenie wspólne dla języka polskiego oraz dla języków ruskich. Zdecydowaną przewagę form z *u*: **guzyrɔ*, **guzerɔ* w zapisach polskich należy przypisać współoddziaływaniu języków ruskich, choć pierwotnie również mogły być polskie. Wpływem ruskim tłumaczy się powszechność nagłosowego *h-* (< *g*), np. *huzno*, *huzica*, *huzer*, *huzir* itp., a także sporadyczne przejście w *u* i *v*, np. *użor*, *użoro*, *vużur*. Jego zanik możliwy był zarówno na gruncie ruskim, jak i polskim. Pierwotne *g* zachowało się w reliktowym zapisie *guzer¹ŷe* < **gǫzerɔje*, **guzerɔje* niespodziewanie w gwarze ruskiej w Proniewiczach pod Bielskiem Podlaskim. Ze względu na nieprzejrzystość formacji polonizacja fonetyczna jest tu mało prawdopodobna. Natomiast oczywistymi pożyczkami ukraińskimi są *huzno* i *huzica* ‘tylna część ciała, tyłek’.

Literatura

AGB = *Atlas gwar bojkowskich*, 1980–1991, oprac. głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kier. J. Riegera, I–VII, Wrocław.

- AGWB = *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I, (red.) S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski, Wrocław 1980, t. II–III, (red.) S. Glinka, Wrocław 1989–1993, t. IV–X (red.) I. Maryniakowa, Warszawa 1995–2012.
- Arct M., ok. 1920, *Słownik staropolski*, Warszawa, online: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=3296&from=pubstats> (dostęp 23.08.2022).
- Brückner SE = Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Cyran W., 1960, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź.
- Czarniakiewicz = Чарнякевіч Ю.В., 2009, *Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*, Мінск.
- Czyżewski F., 1976, *Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. XV, s. 105–118.
- ESBM = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–, рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун, Мінск.
- ESSJ = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, 1974–, ред. О.Н. Трубачев (А.Ф. Журавлев, Ж.Ж. Варбот), Москва.
- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О.С. Мельничук, I–VI, Київ.
- Gruszczyński W., 2010, *Jednostka opisu leksykograficznego w słowniku historycznym języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 26–40.
- Hrinčenko = Грінченко Б., 1907–1909, *Словарь української мови*, I–IV, Київ.
- Janiak B., 1986, *Teksty gwarowe z Niemirowa*, „Studia nad polszczyzną kresową”, t. 4, s. 119–121.
- Janów J., 2001, *Słownik huculski*, oprac. i przygot. do druku J. Rieger, Warszawa.
- Kajtoch W., 2015, *Esej o tym, jak pan Jan Chryzostom Pasek z Moskwą wojował*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, t. VI/I, s. 105–121.
- Karplukówna M., 1973, *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, Wrocław.
- Kremer A. [1870] 1999, *Słowniczek prowincjonalizmów podolskich*, [w:] *Język polski dawnych Kresów wschodnich*, t. 2: *Studia i materiały*, pod red. J. Riegera, Warszawa, 1999, s. 259–340.
- Kuraszkiewicz W., 1931, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, t. I, Lublin, s. 273–324.
- LAB = *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у пляці тамах*, 1993–1998, рэд. М.В. Бірыла, Ю.Ф. Мацкевіч, Мінск.
- Linde S.B., 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, I–VI, Lwów, wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa 1951.
- Lwów 2015 = *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła, oprac. przez K. Czarnecką, D.A. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, pod red. K. Czarneckiej, D.A. Kowalskiej, Kraków.
- Łopaciński H., 1899, *Przyczynki do nowego języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, t. V, s. 681–976.
- MAGP = *Mały atlas gwar polskich*, 1957–1970, opr. przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kier. K. Nitscha, od t. III pod kier. M. Karasia i Z. Stamirowskiej, od t. IX pod kier. M. Karasia, I–XIII, Wrocław.

- Nitsch K., 1936, *Z dziejów polskich wyrazów uzior, udzior*, [„Język Polski”, t. XXI, s. 96, 149–150], WPP [Wybór pism polonistycznych] II (1955), s. 191–192.
- Pasek J. Ch., *Pamiętniki*, online: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki/> (dostęp 1.02.2022).
- Pelcowa H., 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa H., 1997, *Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, red. F. Czyżewski, M. Łesiów, Lublin, s. 189–211. (Rozprawy Slawistyczne ; 12).
- Pelcowa H., 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa SGL = Pelcowa H., *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. I, *Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż*, Lublin.
- Potocki W., 1747, *Jowialitates albo Zarty i Fraszki Rozmaite*, b.m.w. [brak miejsca wydania]
- Potocki W., 1907, *Ogród frazsek*, wyd. A. Brückner, Lwów.
- Rieger J., 1995, *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*. Warszawa.
- Rieger J., 2017, *Atlas ukraińskich gwar nadszańskich*, I–II, Warszawa.
- SXVII–XVIII = *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, 1999–, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Sabadoš = Сабадош І., 2015, *Українська лексика в просторі і часі*, Ужгород.
- SGP = *Słownik gwar polskich*, 1977–, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. J. Okoniowej, od t. IX pod kier. R. Kucharzyk, Wrocław ; Kraków.
- SGPK = Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, I–VI, Kraków.
- SGŚ = *Słownik gwar śląskich*, 2000–, red. B. Wyderka, Opole.
- SGTS = *Сельская гаспадарка. Тэматычны слоўнік*, 2010, сост. В.Д. Астрэйка і ін., Мінск.
- SJPas = *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, I–II, 1965–1973, red. H. Koneczna, W. Doroszewski, Warszawa.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–, opr. Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, red. F. Sławski, Wrocław.
- SPXVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966–, red. M.R. Mayenowa (F. Pełowski, K. Mrowcewicz), Wrocław.
- SPZB = *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча у пяці тамах*, 1979–1986, рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, I–V, Мінск.
- SStr = *Słownik staropolski*, 1953–2004, red. S. Urbańczyk, I–XI, Warszawa ; Kraków.
- SUM XVI–XVII = *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, 1994–, ред. Д.Г. Гринчишин, Львів.
- SUM = *Словник української мови*, 1970–1980, ред. І.К. Білодід, I–XI, Київ.
- SW = *Słownik języka polskiego*, 1908–1927, (red.) J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, I–VIII, Warszawa (tzw. *Słownik warszawski*).
- Tarnopol 2007 = *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryla, oprac. przez K. Czarnecką, D. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, (red.) J. Rieger, Kraków.
- TSBM = *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, 1977–1984, (рэд.) К.К. Атраховіч (К. Крапіва), I–V, Мінск.

- TurSł = *Тураўскі слоўнік у пяці тамах*, 1982–1987, складальнікі А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін, Мінск.
- Тумченко = Тимченко Є., 2002–2003, *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, I–II, підготували до видання В.В. Німчук та Г.І. Лиса, Київ ; Нью-Йорк.

References

- AGB = *Atlas gwar bojkowskich*, 1980–1991, oprac. głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kier. J. Riegera, I–VII, Wrocław.
- AGWB = *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I, red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski, Wrocław 1980, t. II–III, red. S. Glinka, Wrocław 1989–1993, t. IV–X, red. I. Maryniakowa, Warszawa 1995–2012.
- Arct M., ok. 1920, *Słownik staropolski*, Warszawa, online: <http://bc.wbp.lublin.pl//dlibra/docmetadata?id=3296&from=pubstats> (access 23.08.2022).
- Brückner SE = Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Cyran W., 1960, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź.
- Czarniakiewicz = Charnyakyevich Yu.V., 2009, *Atlas havorak pawnochna-wskhodnyay Brestchyny*, Minsk.
- Czyżewski F., 1976, *Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, Vol. XV, pp. 105–118.
- ESBM = *Etymalohichny słownik byelaruskay movy*, 1978–, ed. V.U. Martynaw, H.A. Tsykhun, Minsk.
- ESSJ = *Etimologicheskij slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond*, 1974–, ed. O.N. Trubachev (A.F. Zhuravlev, Zh.Zh. Varbot), Moskva.
- ESUM = *Etymolohichnyy slovnyk ukrajyns'koyi movy*, 1982–2012, ed. O.S. Mel'nychuk, I–VI, Kyiv.
- Gruszczyński W., 2010, *Jednostka opisu leksykograficznego w słowniku historycznym języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, „Poradnik Językowy”, No. 4, pp. 26–40.
- Hrinčenko = Hrinchenko B., 1907–1909, *Slovar' ukrajyns'koyi movy*, I–IV, Kyiv.
- Janiak B., 1986, *Teksty gwarowe z Niemirowa*, „Studia nad polszczyzną kresową”, Vol. 4, pp. 119–121.
- Janów J., 2001, *Słownik huculski*, oprac. i przygot. do druku J. Rieger, Warszawa.
- Kajtoch W., 2015, *Esej o tym, jak pan Jan Chryzostom Pasek z Moskwą wojował*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2015, Vol. VI/I, pp. 105–121.
- Karplukówna M., 1973, *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, Wrocław.
- Kremer A. [1870] 1999, *Słowniczek prowincjonalizmów podolskich*, [w:] *Język polski dawnych Kresów wschodnich. t. 2: Studia i materiały*, pod red. J. Riegera, Warszawa, 1999, pp. 259–340.
- Kuraszkiewicz W., 1931, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, Vol. I, Lublin, pp. 273–324.

- LAB = *Lyeksichny atlas byelaruskikh narodnykh havorak u pyatsi tamakh*, 1993–1998, eds. M.V. Biryła, Yu.F. Matskyevich, Minsk.
- Linde S.B., 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, I–VI, Lwów, wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa 1951.
- Lwów 2015 = *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła, oprac. przez K. Czarnecką, D.A. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, pod red. K. Czarneckiej, D.A. Kowalskiej, Kraków.
- Łopaciński H., 1899, *Przyczynki do nowego języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, Vol. V, pp. 681–976.
- MAGP = *Mały atlas gwar polskich*, 1957–1970, opr. przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kier. K. Nitscha, od t. III pod kier. M. Karasia i Z. Stamirowskiej, od t. IX pod kier. M. Karasia, I–XIII, Wrocław.
- Nitsch K., 1936, *Z dziejów polskich wyrazów uzior, udzior*, [„Język Polski”, Vol. XXI, pp. 96, 149–150], WPP [Wybór pism polonistycznych] II (1955), pp. 191–192.
- Pasek J. Ch., *Pamiętniki*, online: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki/> (access 1.02.2022).
- Pelcowa H., 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa H., 1997, *Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, red. F. Czyżewski, M. Łesiów, Lublin, pp. 189–211. (Rozprawy Slawistyczne ; 12).
- Pelcowa H., 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa SGL = Pelcowa H., *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Vol. I: *Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż*, Lublin.
- Potocki W., 1747, *Jowialitates albo Żarty i Fraszki Rozmaite*, b.m.w. [brak miejsca wydania]
- Potocki W., 1907, *Ogród fraszek*, wyd. A. Brückner, Lwów.
- Rieger J., 1995, *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*. Warszawa.
- Rieger J., 2017, *Atlas ukraińskich gwar nadszańskich*, I–II, Warszawa.
- SXVII–XVIII = *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, 1999–, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Sabadoš = Sabadosh I., 2015, *Ukrains'ka leksyka v prostori i chasi*, Uzhhorod.
- SGP = *Słownik gwar polskich*, 1977–, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od Vol. II pod kier. J. Reichana, od Vol. VI pod kier. J. Okoniowej, od Vol. IX pod kier. R. Kucharzyk, Wrocław ; Kraków.
- SGPK = Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, I–VI, Kraków.
- SGŚ = *Słownik gwar śląskich*, 2000–, red. B. Wyderka, Opole.
- SGTS = *Syel'skaya haspadarka. Tematychny słownik*, 2010, sost. V.D. Astreyka et al., Minsk.
- SJPas = *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, I–II, 1965–1973, red. H. Koneczna, W. Doroszewski, Warszawa.

- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–, opr. Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, red. F. Sławski, Wrocław.
- SPXVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966–, ed. M.R. Mayenowa (F. Peplowski, K. Mrowcewicz), Wrocław.
- SPZB = *Słownik byelaruskikh havorak pawnochna-zakhodnyay Byelarusi i yaye pahranychcha u pyatsi tamakh*, 1979–1986, ed. Yu.F. Matskyevich, I–V, Minsk.
- SSłp = *Słownik staropolski*, 1953–2004, ed. S. Urbańczyk, I–XI, Warszawa ; Kraków.
- SUM XVI–XVII = *Slovnyk ukrayins'koyi movy XVI – pershoiyi polovyny XVII st.*, 1994–, ed. D.H. Hrynchyshyn, L'viv.
- SUM = *Slovnyk ukrayins'koyi movy*, 1970–1980, ed. I.K. Bilodid, I–XI, Kyyiv.
- SW = *Słownik języka polskiego*, 1908–1927, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, I–VIII, Warszawa (tzw. *Słownik warszawski*).
- Tarnopol 2007 = *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła, oprac. przez K. Czarnecką, D. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, (red.) J. Rieger, Kraków.
- TSBM = *Thumachal'ny słownik byelaruskay movy*, 1977–1984, ed. K.K. Atrakhovich (K. Krapiva), I–V, Minsk.
- TurSł = *Turawski słownik u pyatsi tamakh*, 1982–1987, składał'niki A.A. Kryvitski, H.A. Tsykhun, I.Ya. Yashkin, Minsk.
- Tymčenko = Tymchenko Ye., 2002–2003, *Materialy do slovnyka pysemnoyi ta knyzhnoyi ukrayins'koyi movy XV–XVIII st.*, I–II, pidhotuwały do vydannya V.V. Nimchuk ta H.I. Lysa, Kyyiv ; N'yu-York.

Summary

Polish or Ruthenian? Reflections on mutual language impact – a case study of dialectal (h)uzer, uzior ‘lower part of a sheaf of corn’, huzica ‘bird's rump’, Old Polish huzno ‘bird's rump’

The text discusses the question of Polish and Eastern Slavic origin of the words: (h)uzer, uzior ‘lower part of a sheaf of corn’, huzica ‘bird's rump’, huzno ‘bird's rump’.

The relic forms of words *g \dot{z} zyr \dot{b} , *g \dot{z} zer \dot{b} with a nasal vowel can be found in the dialects of Southern Borderlands and in Chełm region. In this area they were originally shared by Polish and Ruthenian languages. Forms containing *u*: *g \dot{z} zyr \dot{b} , *g \dot{z} zer \dot{b} appearing in the Polish language should be ascribed to the mutual impact of Ruthenian languages, even though they may have been originally Polish, too. The influence of the Ruthenian language is evident in the commonplace *h-* (< *g*) in word-initial position, e.g. huzno, huzica, huzer, huzir, etc., as well as in infrequent shift towards *u* and *v*, e.g. *u*uzor, *u*uzoro, *v*uzur. The occasional *g* in Eastern Slavic vernacular languages of the Białystok region – *guzer*¹*ŷe*, due to the opaque formation, does not seem a manifestation of phonetic Polonization.

Keywords: Slavic dialectology, Dialectal geographic, Slavic language contact Polish-East Slavic borderlands.